

DEMÉNY PÉTER  
**Repedések a szobrokon**

Lucian Boia és egy román—magyar történelemkönyv esélyei

**1.**

A jelenetet többször felidéztem már írásaimban. „Legea asta e o aberatie!”, jelentette ki egy elegáns, értelmes arcú, „európai” hölgy a román állami televízió egyik műsorában. „Ez a törvény nem más, mint aberráció!” – a kifakadás az oktatási törvény tervezetét illette, s a hölgy sietett hozzátenni: „Nimeni n-are nimic cu maghiarii” (senkinek semmi baja a magyarokkal). Én viszont azt sietek hozzátenni, hogy a hölgy nem a híresen hírhedt Nagy Románia Párt tagja, Comeliu Vadim Tudor tanítványa, hanem olyan ember, aki minden bizonnyal idézőjel nélküli európainak tartja magát.

A román parlament 2010. december 14-én kormányzati felelősségvállalással (és, tegyük hozzá, az RMDSZ a kormánytöbbséget biztosító pozíciójának köszönhetően) elfogadta az oktatási törvényt.<sup>2</sup> Bonyodalmak voltak, vannak és lesznek, de mindenesetre már ez is komoly lépésnek számít.

„Az új törvény jövő évi életbe léptetését követően a kisebbségi oktatásban részt vevő diákok minden tantárgyat anyanyelven, azaz magyarul tanulhatnak, a román nyelv és irodalom kivételével. A magyar diákok magyarul tanulhatják Románia történelmét és földrajzát minden osztályban, a líceumot is beleértve. Emellett a román nyelvet és irodalmat végig sajátos tanterv szerint és sajátos tankönyvekből oktathatják a kisebbségi gyerekeknek, a líceumban is.” – olvassuk a tudósítás folytatásában.

Nos, azt, hogy Románia történelmét és földrajzát a magyarok magyarul tanulhatják, az ellenzék, a „szociáldemokrata” PSD és a „liberális” PNL nem képes elfogadni és a kormánypárt, a „demokrata-liberális” PDL is csupán a politikai küzdelem kényszerítőjében vállalt érte felelősséget.<sup>3</sup>

A fentiekkel nem azt a következtetést készítem elő, hogy Romániában és a románokkal „semmit nem lehet”, itt „soha nem lesz semmi”, csak azt szeretném érzékelteni, hogy hosszú út áll a román közgondolkodás előtt, amíg az agorában sine ira et studio beszélhetünk bizonyos dolgokról. (Nagyjából ugyanez a helyzet a mi oldalunkon is. Hányan tudunk elfogulatlanul értekezni Trianonról?)

Remény azonban van, s ezt nem aszerint a közhelyes formula szerint gondolom, amelynek értelmében „a remény hal meg utoljára.” 1997-ben, tehát tizenhárom évvel ezelőtt jelent meg Lucian Boia úttörő kötete, a Történelem és mítosz a román köztudatban.<sup>4</sup> Ennek már második bekezdése felháboríthatta (és fel is háborította) a kommunista diktatúrán nevelkedett történetírást és olvasókat:

„A történelem szónak két különböző jelentése van, s e kettőt a nagyközönség, de számos szakmabeli is nagyon gyakran hajlamos összetéveszteni. A történelem egyaránt jelenti azt, ami valójában megtörtént és a végbement történések rekonstruálását, más szóval: a múltat a maga objektív lefolyásában és a múltról szóló diskurzust. E két történelem távolról sem azonos értelmű. Az első fokozatosan elmosódik a történések folyamán, a másiknak pedig nincs rá módja, hogy »feltámassza« azt a maga teljességében.

Amit általában történelemnek mondunk, az nem más, mint történelemről szóló diskurzusunk, a múltról alkotott, elkerülhetetlenül hiányos, leegyszerűsített és torz kép, olyan múlt-kép, amelyet a jelen szüntelenül, újra és újra megalkot magának. (...) A való történelem rendezetlen és kimeríthetetlen tárház. A történész (vagy általában az, aki a történelemről beszél) e tárházból válogatja és elrendezi a dolgokat. A történész összefüggések és jelentéshordozó dolgok lankadatlan termelője.”<sup>5</sup>

Válogat, értelmez, összefüggéseket teremt – olyan hármass ez, amelynek ma, a huszonegyedik században, Freud, Foucault, Derrida korában senkit nem kellene meglepnie, sokakat mégis meglep, sőt, felháborít. A magyar és román emberek többségét már a diskurzus szó is indulatba hozza, hiszen érzik, hogy tulajdonképpen a szubjektivitást lendíti a beszélgetés terébe. De már magához a beszélgetéshez is az szükséges, hogy eltekintsünk az előítéleteinktől, különben nem tudunk arra figyelni, akivel beszélgetni szeretnénk vagy aki beszélgetni szeretne velünk.

„Történészeink írásaiban a problematizálástól való félelem már-már beteges méreteket öltött.” – írja az egyik legérdekesebb román történész, a középnemzedékhez tartozó, Kolozsváron élő Ovidiu Pecican,<sup>6</sup> s velük, a problematizálástól félőkkel szemben definiálja Boia helyét. Helyesen; mert a Történelem és mítosz a román köztudatban szerzője nem állja le a lebontani például Vitéz Mihály mítoszáét:

„Vitéz Mihály (Mihai Viteazul) vajda mítoszának körvonalazódása bármely más történelmi mintánál jobban szemlélteti a román köztudatban végbement változásokat. Azt az uralkodót, akinek rövid időre, 1599-1600-ban, sikerült uralma alá hajtania a három egyesített országot, csak három évszázaddal később, a modern Romániában, a XIX. század közepe táján kezdik úgy felfogni, mint aki egyesítő volt.

A dolog ilyen értelmezése teljesen hiányzik a XVII. századi krónikás történetírásból, sőt, később is, még 1800 táján, az erdélyi iskola képviselőinél is. Eladdig Mihály vajda különleges személyiségén kívül a keresztény eszmeiséget és Rudolf császárral fenntartott szoros kapcsolatát domborították ki. Ugyancsak gyakran megjelent tetteinek mozgatórugójaként a hódítói becsvágy, ennek helyébe viszont az értelmezési sémában később a »román eszme« kerül.”

Mindez arról az uralkodóról hangzik el, akit 1989 előtt egyöntetűen „az egyesítőnek” tartottak, aki egyszerre uralkodott Moldván, Havas-elveken és a (természetesen román) Erdélyen, akiről több film is készült, s e filmek valósággal versengtek a vajda heroizálásán. A szemlélet

1989, sőt, 1997, Boia kötetének megjelenése után sem foszlott szét, de mégiscsak rés támadt a szobron. És a Történelem és mítosz... ugyanilyen tárgyilagosan (ami egy meggyőződéses nacionalista számára azt jelenti: vérlázítóan) bánik a másik „nagyromán elbeszéléssel”, a kontinuitáselmélettel is.

Hadd idézzek még egy részletet a műből, mégpedig a Románok és Mások című fejezet Három kényes ügycsomó: cigányok, magyarok, zsidók című alfejezetéből. „A magyarok (...) a románok kedvezőtlen vélekedésének mintegy harmadát »élvezik«. A végletes nézetek itt is mitikus méreteket öltenek és pszichózisos megnyilvánulás erősségi fokáig jutnak. (...) Naivság lenne azt hinni, hogy e mitikus építmény alapozásában nincsenek reális elemek is. Egyes magyar körök román-ellenes hangsúlyú propagandája és az Erdély körül folyó agitáció nem kizárólag a képzelet világába tartozik. A mítosz ott kezdődik, ahol Magyarország uralkodó darab lesz, amelyben alárendelt szerep jut minden román fejlődésnek.”<sup>8</sup>

Itt sem az állítások tartalma a fontos, hiszen azon mindig lehet vitatkozni, hanem a hangnem, amely megengedi a vitát, sőt, valósággal kezdeményezi azt. Ebben, az elegáns, szakszerű hangnem megteremtésében Boiának kétségtelenül oroszlánrésze van. (Annak a magyar-nak, aki fensőbbbségesen legyint a fenti „román butaságokra”, szeretném eszébe juttatni Koltay Gábor filmjeit vagy a Széchenyiről szóló Hídembert mint a mítosz hasonlóan problémátlan feldolgozását.)

Lucian Boia tehát a legfontosabb név a remény mátrixában — de korántsem az egyetlen. Nemrég jelent meg magyarul Neagu Djuvara könyve, A románok rövid története, s ebben ugyanezzel a jólesően friss és elfogulatlan hozzáállással találkozunk.<sup>9</sup> Íme egy bekezdés az Előszóból:

„Azt szokás mondani, hogy az igazság keresése közben az embernek objektívnek kell lennie. Ezt a szót sem kedvelem. Ha felütnek egy szótárat, azt találják, hogy 'objektív' az, ami 'a tudaton kívül található', ennélfogva logikus, hogy csupán tárgyak, dolgok, az élettelen anyag tanulmányozására alkalmazható.

Márpedig a történésznek mindenekelőtt emberekkel – egyénnel vagy közösségekkel – van dolga, tehát szubjektumokkal, nem objektumokkal, ahhoz pedig, hogy megértse őket, neki is szubjektívnek kell lennie. Minden erejével azon lesz, hogy elsajátítson eltérő, sőt ellentétes észjárásokat és nézeteket (vonatkozzanak bár egyénekre vagy nemzetekre, vallásokra vagy doktrínákra). Mindamellett pártatlansága nem eredhet másból, mint részrehajlások lehető legtisztességesebben felvonultatott sorozatából.

Ha így járunk el, akkor múltunk leírása és magyarázása során nem lebeghet a szemünk előtt egy állítólagos „nemzeti” cél, nem hallgathatunk el és nem ferdíthetünk el e hamis hazafiság nevében bizonyos tényeket, arra hivatkozva, hogy magyar vagy bolgár, görög vagy orosz szomszédaink hamisításaira kell válaszolnunk.

Hazugságra nem lehet egy másik hazugsággal válaszolni. Az egyedül érvényes válasz a maradéktalan intellektuális tisztesség. Csakis ily módon tudjuk elfogadtatni magunkat a nemzetközi tudományos életben, elfoglalni a minket megillető helyet Európában és a világban.”<sup>10</sup>

Kell-e mondanom, hogy a „maradéktalan intellektuális tisztesség” nem mindenki számára vívmány? Sem az ilyen vagy amolyan (puha vagy kemény) diktatúra idején, sem most. A nacionalista diskurzus minden oldalon és minden időben egyetlen célt ismert: határozottan a saját nemzete javára billenteni a történelem mérlegét. Az 1989-ig tartó időszak annyi intellektuális mérget csepegtetett a köztudatba, hogy hosszú időbe telik, amíg a szervezet megszabadul ezektől a nedvektől, hiszen már nem is érzi ártalmasnak és idegennek őket.

Nem mellékes megjegyezni azt sem, hogy az 1916-ban született Djúvara 1961-től 1990-ig külföldön élt, Nigériában dolgozott a Francia Külügyminisztérium diplomáciai és jogi tanácsadójaként – franciás műveltségét, Párizsban szerzett bölcsészdiplomáját és ugyanott megvédett jogi doktorátusát egyaránt kamatoztatva; ahogy Boia is francia területen lett neves történész. Mindez nyilván nem véletlen: mindket-

ten könnyebben állhattak ellen a fent említett mérgeknek, mint honfitársaik nagy része.

## 2.

„Európa katasztrófáját nem a sok nemzet jelenléte, hanem azok nacionalizmusa okozta és okozza mindmáig. A nacionalizmus igazi alternatívája Európában nem valamiféle bürokratikus, materialista és elvont nemzetköziség, hanem egy olyan nemzetköziség, amely a különböző nemzetek közötti jobb megértésből (s az ennek nyomán erősödő kulturális szimbiózisból) fakad. Ezzel kapcsolatban érdemes rávilágítani egy alapelvre.

A nacionalizmus kulcstényezője a xenofóbia, az idegenektől való félelem. A xenofóbia megfelelő és kívánatos ellentéte azonban nem egy válogatás nélküli xenofília, a »felvilágosultság« meggondolatlan és elvont formája, hanem egy józan megkülönböztetésre alapozott xenológia, vagyis a másnak, az idegennek ismerete és megértése.”

A fenti gondolatot tanulmányomra készülve találtam egy John Lukacs-kötetben.<sup>11</sup> A visszáját egy atyai barátom jelentette ki néhány esztendővel ezelőtt, amikor Octavian Goga Tragédia-fordításáról beszélgettünk: „Ők [mármint a magyarul jól értő Monarchiabeli románok] legalább tudták, hogy mit utálnak.” A hölgy, akire írásom elején hivatkoztam, természetesen xenofita volt: olyan ember, aki úgy gondolja, a konfliktusok megszűnnek pusztán attól, hogy kijelentjük, nem léteznek.

Boia és Djuvara olyan történészek, akik mentalitásfilozófusok is egyben; akiknek könyvei rendet vágnak egy hiteles beszélgetés felé. Vannak azonban olyan műhelyek, amelyek magán a beszélgetés talaján munkálkodnak.

Ezek közül az egyik legrokonszenvesebb a Kolozsvárt működő Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja (EFK). Ez a Nyílt Társadalomért Alapítvány kolozsvári kirendeltségének utódszervezete; honlapján a Célok és célkitűzések cím Rendeltetés alcíme alatt ez áll: „A Központ rendeltetése az, hogy hozzájáruljon a romániai demokrácia

építéséhez, az etnikumközi légkör javítása és az etnokulturális méltányosság elvének támogatása révén.”<sup>12</sup>

Az EFK mindent megtett ennek érdekében; programjai között olyanok szerepelnek, mint például: Minőségi kormányzás az etnikailag vegyes közösségekben, Közösségfejlesztés az etnikailag vegyes közösségekben, Kutatások és dokumentációk az etnokulturális kisebbségek tárgykörében.

Ez az intézmény adta ki hat éve a háromnyelvű *Relatiile romano-maghiare i modelul de reconciliere franco—german*; A román—magyar kapcsolatok és a francia—német megbékélési modell; *Romanian—Hungarian Relations and the French-German Reconciliation* című könyvet Salat Levente és Smaranda Enache szerkesztésében.<sup>13</sup> Az antológia olyan szerzők írásait gyűjtötte egybe, akik négy kérdésre válaszolva fejtették ki véleményüket az ügyben. A felkértek között az elismert emberjogi aktivista, Gabriel Andreescu, Kende Péter, Szabad György, Kántor Lajos vagy Victor Neumann temesvári történész is ott található.

Ugyancsak az EKF adta ki tavaly azt a négynyelvű kalauzt, amely Cluj-Napoca, Kolozsvár, Klausenburg városát mutatja be románul, magyarul, németül és angolul. És ennek a központnak köszönhetően jelent meg 2000 áprilisától 2002. augusztus—szeptemberéig a *Provincia* című magyar és román nyelvű havilap; e lap munkacsoportja tette közzé „a régiók Romániájára” javaslatot tevő Memorandumot.<sup>14</sup>

A másik fórum, amelyet feltétlenül meg kell említeni, a marosvásárhelyi Pro Europa Liga. Ennek Küldetése a következőképpen hangzik:

„A kommunizmus bukása után az egyik legnagyobb veszély, mely a demokráciát és Közép- és Kelet-Európa, ezen belül Románia fejlődését fenyegeti, a nacionalizmus újjászületése, amelyet önnön legitimitásukat keresve az egykori kommunista vezetők szítanak. Olyan régiók, mint Erdély, amelyeknek etnikai, lingvisztikai és vallási összetétele változatos, a legsebezhetőbbek közé tartoztak, hiszen instabilitási és feszültségi potenciáljuk magas.

A Pro Europa Liga legfontosabb célja az volt, hogy különböző programok és projektek révén és a helyi közösségek, az etnikai közösségek szervezetei, a hatóságok, a véleményformáló személyiségek, a politikusok bevonásával csökkentse a különböző etnikai és vallási csoportok közötti feszültségeket és semlegesítse az Erdélyben jelentkező nacionalista mozgalmak hatását, újraépítse a kölcsönös bizalmat, szolidaritást és megértést a különféle közösségek között.”<sup>15</sup> Ez a fórum már 1989. decemberben megkezdte működését.

Mindez (és még sok minden más is, aminek felsorolását ezúttal mellőzöm, de ettől még nem kevésbé fontos) éppen arra szolgál, amit John Lukacs „a másnak, az idegennek az ismerete és megértése” címszó alá sorolt. Nem megrázó, világfordító kezdeményezések ezek, hanem olyan hajszálerek, amelyeken keresztül beszivárog a köztudatba a másik (a románok esetében a magyarok, a magyarok esetében a románok) kultúrája, érték- és gesztusrendszere, feszültségkezelő potenciálja, előítéleteinek és elvárásainak tárháza stb.

Ha azt olvasom, Konfliktusmegelőzés és konfliktuskezelés a vegyes kultúrájú közösségekben – felkészítő tanfolyamok rendőraltisztok számára, nem áztatom magam azzal, hogy ebben a programban rendőrök ezrei tanulnak, sem azzal, hogy közülük mindegyik magáévá teszi, amit tanul. Csak (vagy: de) abban hiszek, hogy a program nem haszontalan, s hogy az altisztok egy bizonyos százaléka mégiscsak nyitottabban távozik. Fogadjon el rögtön, dobja el egész múltját – ezt nem várhatom el senkitől; de azt talán igen, hogy legyen tekintettel arra, én is itt születtem, nekem is jogom van itt élni és az anyanyelvemen létezni.

### 3.

A magyar—román történelemkönyv esélyei tehát adottak, amennyiben bármikor létre lehetne hozni egy olyan munkacsoportot, amelyben nyitott szellemiségű történészek dolgoznak; bizonyos problémáknak azonban mégiscsak lengenie kell efölött a vállalkozás fölött, hiszen a 2006. november 16-án tartott magyar—román kormányülésen felvetették egy ilyen kötet ötletét, amely viszont eddig még nem valósult meg.<sup>16</sup>

Ugyanakkor ennek a történelemkönyvnek egyes fejezetei elkészültek már, hiszen Vitéz Mihály „lebontását” vagy a többnyelvű Kolozsvárkalauzt értelmezhetjük így is. Addig még persze várnunk kell, amíg egy ilyen jellegű tankönyv bekerül az oktatásba; de ha az idén megszavazott törvényt gyakorlatba ültetik, egy hivatalos magyar értelmezés máris terjedni kezd a román történelemről.

Addig viszont a xenofília háttérbe szorításáért és a xenológia terjedéséért kell küzdenünk. Én magam mindig szívesebben beszélgetek egy olyan emberrel, aki nyíltan megfogalmazza előítéleteit, mint egy olyannal, akinek jóindulata a konfliktusok eltagadásából származik, s ahogy rájön, hogy ki vagyok és mit szeretnék tulajdonképpen, rám legyint és rosszindulattal vádol.

Nem szabad elfelednünk azt sem, hogy mindkét nemzet rengeteg frusztrációval küszködik s hogy a románok mögött a térség legkeményebb diktatúrája áll, annak rögzültségeivel kell megbirkózniuk. Évtizedekig mást sem hallottak, mint hogy „Erdély a mienk!”, ez a jelszó pedig a legkevésbé sem teszi nyitottá az embert. A legtöbb agy még igencsak csikorog.

## **Jegyzetek:**

1 Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 2008. évi Akadémiai Napjain a horvátországi Bizovácban Jakab György tartott előadást „Lehetséges-e közös történelemkönyvet írni Közép-Európában?” – A francia–német közös történelem tankönyv tapasztalatai témában. A problémával magyar–szlovák vonatkozásban foglalkozó előadás szerkesztett változata „A szembenállás és az együttélés mintái Kelet-Közép-Európában” címmel megjelent az EPMSZ Évkönyv 2008/2009 c. kötetében (Zürich-Budapest 2009). Az itt közölt tanulmány a kérdést román–magyar viszonylatban tárgyalja.

2 Az ellenzék az Alkotmánybírósághoz fordult, amely 2011. január 4-i döntése értelmében alkotmányosnak nyilvánította a jogszabályt; majd azt Băsescu államelnök kihirdette.

3 Az idézőjeleket nem véletlenül tettem ki. Íme, mit ír Ion Vianu, az egyik legvisszafogottabb és legtisztábban látó román értelmiségi, a sokáig Svájcban élő

író és pszichiáter: „A mi jobb- és baloldalunkat csak a retorika különbözteti meg halványan.” Cikke a „forradalom hetilapjában”, a 22-ben jelent meg: Ion Vianu: Are un sens sa fii de dreapta fit România? (Van értelme jobboldalinak lenni Romániában?) 2010. augusztus 3-9.

4 Lucian Boia: Istorie si mit in constiinta nationala. Humanitas, Bucuresti 1997. A magyar fordítás, V. András János gondos munkája két évre rá, 1999-ben látott napvilágot a Kriterionnál (Bukarest—Kolozsvár). A továbbiakban ebből idézek.

5 I. m. 5.

6 Ovidiu Pecican: Germania, erou tragic? (Németország, a tragikus hős?) Observator cultural, 2010. december 16-22. Az idézetet saját fordításomban közlöm. A szerző 1959-ben született.

7 Boia i. m. 23.

8 Boia i. m. 216-217.

9 Neagu Djuvara: A románok rövid története. Koinónia, Kolozsvár 2010. Horváth Andor fordítása.

10. I. m. 6-7.

11 John Lukacs: A XX. század és az újkor vége. Európa, Bp. 2000. 193. Barkóczy András fordítása.

12 Lásd <http://www.edrc.ro/mission.jsp>

13 Pro Europa Liga—Centrul de Diversitate Etnoculturală, Cluj 2004. Sálát Levente kolozsvári politológus; Smaranda Enache a Pro Europa Liga vezetője.

14 Lásd [www.provincia.ro](http://www.provincia.ro).

15 Lásd <http://proeuropa.ro/misiune.html>

16 Lásd <http://itthon.transindex.ro/?cikk=4922J> /1,11b, 4-Wit  
(EPMSZ Évkönyv 2011)